

Hannele Palukan väitös-kirja liittyy aihepiiriinsä ja tutkimusintressinsä nojalla yhteen sosiologian keskeisimmistä perinteistä. Kysymys ei ole vain yleisesti työnsosiologian alaan kuuluvasta tutkimuksesta vaan aivan erityisesti sellaisesta tutkimuksesta, jossa tutkimusintressi liittyy työelämän suhteisiin, niihin liittyviin ristiriitoihin

ja näiden sovittelu- ja hallintapyrkimyksiin. Vaikka tutkimus kytkeytyy hyvin vahvaan linjaan kansainvälisen ja kansallisen sosiologian sisällä, huomiota herättää se, että sen pääasialliset kiinnkohdat ovat uudemmassa professiotutkimuksessa, mutta ennen muuta kulttuurintutkimuksessa.

Ainakin akateemisen sosiologian kentällä kulttuurintutkimus on kahden viime vuosikymmenen aikana muotoutunut yhdeksi tärkeäksi valtavirraksi. Palukan tutkimus liittyy tähän virtaukseen ja tämän lisäksi siinä on jotain varsin merkityksellistä: tutkimuksessa yhdistetään sosiologian vanha klassinen ongelma (kysymys työelämän suhteista, niihin liittyvistä työnantajien ja työntekijöiden välisistä ristiriidoista) ja suhteellisen uusi näkökulma (ajatus kulttuurintutkimuksesta, asioiden ilmiöiden hahmottamisesta merkitysvälitteisinä). Tämän yhdistämisen kautta tutkimus suorastaan houkuttelee vertailemaan ja kysymään: missä määrin kulttuurintutkimuksen näkökulma soveltuu tutkimusongelman jäsentämiseen, mitä uutta se analyysiin tuo ja millaisia uusia ongelmia se mahdollisesti tuo muassaan?

Tekijän aineistona on sarja lennonjohtajien ryhmähaastatteluja. Valintaa perustellaan taitavasti.

KYSYMYS KULTTUURINTUTKIMUKSEN RAJOISTA

Hannele Palukka: Johtotähdet. Lennonjohtajien ammatti-identiteetin rakentuminen ryhmähaastattelussa. Tampere, Tampere University Press, 2003. 206 s.

Tutkimuksen peruslähtökohdan mukaan puheen kautta tapahtuvat vaikuttamiskeinot ovat muotoutuneet erityisen kieliopin kaltaiseksi rakenteeksi ja tätä kautta kiinnittyneet lennonjohtajiin ammattiryhmänä. On siis johdonmukaista kerätä aineistoja nimenomaan sellaisissa sosiaalisissa tilanteissa, joissa ihmiset jäsentävät asemaansa ja työtänsä nimenomaan oman ammattiryhmänsä keskuudessa. Tutkimus on osaavasti ja harkiten tehty, kauttaaltaan hyvin kirjoitettu ja selkeä. Jatkossa puutun kuitenkin yhteen keskeiseen kulttuurintutkimuksen perinteeseen liittyvään pulmakysymykseen.

Vaikka tutkimuksen ote on induktiivinen ja tekijä asettuu ikään kuin kuuntelemaan tutkittaviaan, on tekijän osoittamalla ymmärryksellä kuitenkin käsitteellistämässä ilmenevät rajansa. Analyysi alkaa jaksossa, jossa lennonjohtajat ovat ikään kuin suorassa diskursissa ajankohtaisen julkisen keskustelun kanssa, perustellen sitä, kuinka "lennonjohtajat ovat palkkansa arvoisia". Tämän jälkeen analyysi jatkuu jaksolla, jossa perustellaan lennonjohtajien suulla, kuinka lennonjohtajien työ – sen edellyttämästä suhteellisen lyhyestä koulutuksesta huolimatta – vaatii sellaisia henkilökohtaisia kykyjä

ja ominaisuuksia, jotka eivät ole aivan yleisiä. Edelleen perustellaan sitä, kuinka lennonjohtajat joutuvat työssään paitsi noudattamaan annettuja sääntöjä ja määräyksiä, myös käyttämään kyseisiä ominaisuuksia kykyjä työhön usein liittyvän kaaoksen hallinnassa. Lopulta perustelut korostavat sitä, kuinka vain tätä kautta

syntyy kaikkien tavoitteena oleva lentoturvallisuus.

Analyysin selvä draamallinen huippu on niissä, suhteellisen pitkissä tarinoissa, joissa lennonjohtajat kertovat erilaisista 'läheltä piti' –tilanteista. Tällaisia tilanteita – kertomusten mukaan – syntyy jos/kun ilmatila täyttyy ylen määrin koneista ja/tai tapahtuu jostain selästä, mitä ei ole ollut mahdollista ennakoida (jokin lentäjä tekee virheen, viestiyhteys hetkeksi pettäää). Kysymys on äkillisesti, ennakoimatta syntyneistä tilanteista, joissa mahdollisesti satojen ihmisten henki on uhattuna, ja joista lennonjohtaja on välineidensä avulla vastuussa. Näissä emotionaalisesti latautuneissa tarinoissa on kysymys siitä, millaisten taitojen ja uhrausten avulla haastatellut lennonjohtajat ovat näistä tilanteista selvinneet. Niihin liittyy paitsi oman vastuun, ammattitaidon ja moraalien korostamista myös Ilmailulaitokseen suunnattua arvostelua; lopulta työnantaja kun on vastuussa niistä työn ulkoisista ehdoista ja välineistä, jotka vaaratilanteiden syntyyn usein liittyvät.

Tekijä siis kaiken kaikkiaan tekstinsä kautta dokumentoi sitä, kuinka vahvasti ja kattavasti työn hallintaa koskeva taistelu jäsentää lennonjohtajien puhuntaa. Kyvyt,

tahtominen, jopa hetkellinen sankarillinen taistelu ovat kaikki lennonjohtajien ominaisuuksia, joista ratkaisevasti kaikkien viime kädessä tavoittelema lentoturvallisuus ratkaisevasti riippuu.

Ongelmaksi tutkimuksessa kuitenkin nousee, mitä vastaan lennonjohtajat näin voimakkaasti argumentoivat? Tältä osin on syytä kiinnittää huomiota tutkimuksen näkökulmaan. Tekijä nimenomaisesti haluaa ymmärtää näkökulmansa laajemmin kuin "diskursianalyttisesti suuntautuneet sosiaalieteilijät tekevät" (mt., 36). Tekijä ei tahdo tarkastella haastatteluhuoneissa ilmeneviä kielellisiä vaikuttamiskeinoja "pelkästään kielenkäytön ominaisuutena" vaan haluaa laajentaa näkökulmaa kielen ulkopuoliseen sosiaaliseen todellisuuteen. Tässä yhteydessä hän erikseen viittaa "puheen ulkopuoliseen kontekstiin", tarkoittaen tässä nimenomaisesti niitä työmarkkinapoliittisia oloja, joissa haastatteluhuone on tuotettu (sama).

Työmarkkinaolot ymmärretään julkisen keskustelun kautta. Teksti lähtee liikkeelle korostamalla julkisen keskustelun merkitystä, ikään kuin lennonjohtajat argumentoisivat leimaavaa julkisuutta vastaan. Julkisen keskustelun jäsenyykset ja paineet saavatkin keskeisen osan, mutta myöhemmissä nämä tarinat irtoavat julkisesta keskustelusta ja liittyvät enemmänkin johonkin muuhun, arkisempaan, mm. työvälineisiin ja työnantajan vastuuseen. Itseään puolustavan profession lisäksi tutkimuksen näkökulma ei sisällä minkäänlaisia lennonjohta-

jen työmarkkina-asemaan liittyviä käsitteellistyksiä.

Kirjoittajan oman todistuksen mukaan lennonjohtajat itse tapavat kuitenkin nähdä, että heidän ongelmissaan kyse on ennen muuta Ilmailulaitoksen johdon taistelusta "työnjohto-oikeutensa puolesta" (mt., 2-3). Kuitenkaan työnjohto-oikeuden käsitettä ei aseteta pohdittavaksi edes kulttuurisena konstruktiona. Lukijalle syntyy helposti epäily, että tällainen, tulkintatapaan liittyvä rajanveto on pohjaltaan paradigmaattinen: työnjohto-oikeus viittaa sellaisiin seikkoihin, joita sosiaalitutkimuksessa on tavattu kutsua "rakenteiksi". Tekijän omaksuma kulttuurinen lähestymistapa puolestaan on muodostunut omaksi paradigmatyönsä poleemisessa suhteessa ns. rakennekouluun tai -ajatteluun.

Kirjassa kyllä nostetaan esille yhteiskunnallista tilannetta ja palkansaajien asemaa koskevat käsitteellistykset, mutta vasta keskusteltaessa tuloksista johtopäätösjaksossa. Yhteiskunnallisella tilanteella ja palkansaajien asemaa koskevilla käsitteillä tekijä ennen muuta viittaa Ilmailulaitoksen organisaatiomuutoksiin (ns. joustavoittamiseen). Tekijän tulkinnan mukaan hallintaa koskevat teemat nousevat lennonjohtajien puheissa keskeisesti esiin siitä syystä, että Ilmailulaitoksella on käynnissä joukko lennonjohtajien ongelmallisia pitäviä organisaatiomuutoksia. Tulkinta on epäilemättä osuva, mutta kytkös puhunnan sisältöön jää tällä tavalla tehtynä ulkoiseksi.

Kysymys on yleisestä kehystyksestä, joka ei jäsennä palkansaajien puhunnan analyysia. Avoimeksi jää, onko tämä uusi yhteiskunnallinen tilanne tuottanut joitakin konkreettisia muutoksia Ilmailulaitoksen työnjohtavassa, ja jos on, miten ja millä seurauksilla? Jälkimmäisen kysymyksen tarkastelu edellyttäisi "rakenteiden" ottamista mukaan jo näkökulmassa ja analyysissa, eikä pelkästään yleisessä kehystyksessä. Tämä olisi tarjonnut mahdollisuuksia avata keskustelua sekä professioiden suuntaan (lennonjohtajat asemaltaan erikoisena professiona), että muiden, suoritettavassa asemassa työskentelevien palkansaajaryhmien suuntaan (professiona toimiva toimihenkilöryhmä kiristyvän työnjohto-oikeuden alla). Nyt nämä vertailu- ja keskustelumahdollisuudet jäävät käyttämättä, kun 'aseman' määrittely on jäänyt tekemättä.

Tämä käsitteellistämistä koskeva huomautus liittyy paradigmaattiseen pulmaan, kysymyksen 'kulttuurin' ja 'rakenteiden' välisistä suhteista. Tekijää ei näin ollen voi oikeastaan arvostella tai syyttää siitä, että ratkaisu jää tässä käsikirjoituksessa avoimeksi. Pikemminkin on syytä ajatella, että tekijä osoittaa suurta avoimuutta ja rohkeutta nostaessaan näin perustavan ja ison kysymyksen näin suoraan esille. Kytkeytyessään konkreettiseen empiiriseen kysymyksenasetteluun tämä yleinen paradigmaattinen ongelma nousee paljon virittävämmiin keskusteltavaksi kuin jäädessään abstraktiksi käsitteelliseksi vastakainasetteluksi.

Matti Kortteinen